

Fórizs Sándor[✧]

A Honvéd Határőrség hivatásos állományának eltávolítása az ÁVH Határőrség szervezetéből

DOI 10.17047/HADTUD.2021.31.2.107

A Honvéd Határőrség 1950. január elsejével az Államvédelmi Hatóság Határőrség szervezetébe került a Magyar Honvédségtől. A szerző levéltári kutatások alapján bemutatja, hogy az átszervezés során rövid időn belül eltávolították a hivatásos állomány jelentős részét, kiemelten a vezetés területén dolgozókat. A tanulmányból az olvasó megismerheti az elbocsátások részletes adatait, a személyi állomány pótlásának módszereit, a régi és az új állomány szociális összetételét.

KULCSSZAVAK: határőrség, tiszt, tiszthelyettes, leszerelés, elbocsátás

The Removal of the Professional Personnel of the Former Honvéd Border Guard (of the Hungarian Army) from the Organisation of the Hungarian State Security Authority (Államvédelmi Hatóság, ÁVH) Border Guard

On 1st January 1950, the Border Guard of the Hungarian Army was removed from the Hungarian Defence Forces and was integrated into the State Security Authority Border Guard. Based on archival research, the author presents that a significant part of the professional personnel, especially those working in the headquarters, was removed shortly after the reorganisation. The paper discusses the details of the dismissals, the methods of replacing the personnel and the social composition of the old and the new personnel.

KEYWORDS: Border Guard, commissioned officer, non-commissioned officer, demobilisation, dismissal

Bevezetés

A Honvéd Határőrséget 1945 elején alapították. Az országos parancsnokságát 1946 márciusában hozták létre. A kötelék létrejöttének kezdetétől az akkori belpolitikai

✧ Nemzeti Közszolgálati Egyetem –
National University of Public Service,
e-mail: forizs.sandor@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-6019-3295>

harcok sodorvonalába került, a különböző pártok mind szerették volna megszerezni a irányítást fölötté. Ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen kezdeti 5000 fős, majd növekvő létszámával az akkori alig húszezer embert számláló honvédség mellett az ország második legnagyobb létszámú fegyveres szervezete volt.¹

A minisztertanács 4.353/1949/268. M. T. számú rendelete 1950. január 1-től a Honvéd Határőrséget leválasztotta a honvédségről, és az Államvédelmi Hatósághoz helyezte. Az ÁVH vezetőjét a minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki. Első vezetője Péter Gábor altábornagy lett, aki a határőrséget a IV. Főosztály vezetőjén keresztül (1950. január elsejétől Kajli József áv. ezredes) irányította. Már 1950. október 24-től új vezetőt kapott a határőrség Piros László személyében, aki, mint az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom (fő)parancsnoka 1953. júliusáig tevékenykedett. Pályafutása során egyre magasabb beosztásokat töltött be, és 1954. július 6-tól belügyminiszter lett az '56. októberi eseményekig. A határőrségre mindvégig jellemző volt a felső- és középvezetők folyamatos, sűrű változása, de az 1950–1951-es évek különösen tragikusnak bizonyultak a hivatásos állomány átszervezése terén.

Bizonyos értelemben az előjelek már 1949-ben jelentkeztek, és mutatták, az ország politikai vezetésének ugyan szüksége van a határőrségre, de nem annak vezető tagjaira.² 1949. október 24-én, egyazon napon, koncepciók per alapján kivégezték Pálffy György altábornagyot, honvédelmi miniszterhelyettest, a határőrség első főparancsnokát (országos parancsnok), Németh Dezső ezredest, aki a határőrség törzsfőnöke volt Pálffy mellett 1947-ben, és Korondi Béla őrnagyot, aki szintén vezető beosztást töltött be a határőrség parancsnokságán. Mindhárman egykori „ludovikás” tisztek, és ez már jelezte a későbbi személyzeti munka vélhető irányát.

A honvédelmi miniszter 1949. december 30-án kelt 17. sz. napiparancsa (55.372/el. Min. Ir.-1949) rendelte el a szervezet átadását. Már a dátumok olvasásakor is láthatjuk, erőltetett, gyorsított átszervezésről volt szó, a megszabott rövid határidő átgondolt, módszeres átadást-átvételt nem tett lehetővé.

Publikációmban az 1950-ben a honvédségtől átvett hivatásos állomány további sorsával kívánok foglalkozni a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető dokumentumok alapján.

A személyzeti munka adatai

A hivatásos állománnyal kapcsolatos eljárások a határőrség nagyarányú átszervezéséhez kapcsolódnak. Erről pontos, megbízható adatokkal rendelkezünk, és betekinthetünk az azt mozgató elképzelésekbe. A Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) Országos Levéltára őrzi a határőrség országos parancsnoksága (HOP) fennmaradt dokumentumait. Ezek között található más vonatkozó okmányokkal együtt a „Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom káderhelyzetéről. 1951. III. 5.-én”³

1 Fórizs 2015; Fórizs 2017.

2 Deák 2015.

3 MNL HOP XIX-B-10 9. sz. doboz 1951. II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám, „Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom káderhelyzetéről. 1951 III. 5.-én”

címzésű felterjesztés. Géppel ráírva Piros László áv. altábornagy az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka, parancsnoksági fejrész található az első oldalon és az 1951. 03. 15. dátum.

A csatolt kísérő levélből kitűnik, hogy a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) titkársága tárgyalni szándékozta a határőrség helyzetét, és a felterjesztés e célból készült. Címzett: „Földes László Elvtársnak, MDP Központi Vezetősége Káderosztály.”⁴ Nem kisebb személy, mint Rákosi Mátyás érdeklődhetett a határőrség állapota iránt, amit az egyik mondat bizonyít: „A Rákosi Titkárság utasítására a jelentés két példányát ... megküldöm.” A határőrség helyzetét mindig nemzetbiztonsági kérdésként kezelték.⁵

Értenünk kell az ekkor készített dokumentumok különböző kifejezéseinek jelentését a hivatásos állománnyal kapcsolatban. A „régí”, illetve „új” tiszt a ’45 előtti vagy utáni kinevezést jelentette, amely ekkor vízvázalstóként szerepelt. Szinte hasonló a „hothysta” jelző, és semmi köze ahhoz, hogy az illető kompromittálta magát a háború során, részt vett-e zsidóüldözésben, fosztogatásban, bármilyen háborús bűncselekményben. Tudnunk kell, a Honvéd Határőrség hivatásos állománya, és nem beszélünk most a honvédelmi kötelezettség alapján szolgált sorállományról, ’45 után jelentkezett az új, úgynevezett „demokratikus hadseregbe”, sokan tagjai voltak a vasút- és hídépítő alakulatoknak, az Ausztriába kivonult, de a harcokról már lemaradt frissen felállított kötelékeknek. Lényegében olyan személyek, akik bizonyították elkötelezettségüket a beindult társadalmi változások mellett a megelőző öt évben.

A határőrségnek az átvételkor személyzeti szervezete nem volt, nyilvántartással az átvételkor nem rendelkezett, káderosztályt 1950. januárban állítottak fel egy fő vezető és két fő munkatárs szervezésben. Elképzelhető, mit tudtak ők tenni személyzeti ügyintézés vonatkozásában, amikor egy tízezer főt meghaladó szervezetet kellett két hónap alatt átszervezni. Ugyanekkor állították fel a Belső Karhatalom káderosztályát és júliusban a Politikai Osztály káderosztályát. Semmilyen kádertervvel nem rendelkeztek, a kiválasztás mindig ad hoc jellegű volt, személyzeti munkára nem volt hosszú távú elképzelés, azon kívül, hogy kiket kell kiszorítani a rendszerből. Ez nem saját vélemény, a jelentés tartalmazza.

A tisztogatás természetesen a vezető beosztásokkal kezdődött. „A Parancsnokságról eltávolítottunk 23 vezetőt, 37 beosztottat. Az alakulatoktól Déli és Nyugati viszonylatban 27 vezetőt, 37 beosztottat, egyéb viszonylatban 24 vezetőt, 21 beosztottat.”⁶ Az országos parancsnokságon le lett váltva az összes régi horthysta osztályvezető, ezek helyére 17 fő került az ÁVH központjából, akik viszont határőrizeti területen még nem dolgoztak, és szakmailag teljesen tájékozatlanok voltak, helyismerettel nem rendelkeztek.

4 Uo. Kísérő levél azonos nyilvántartási számon.

5 Deák 2016, 43–75.

6 MNL HOP XIX-B-10 9. sz. doboz 1951. II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám, „Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom káderhelyzetéről. 1951. III. 5.-én”

Állománylétszámok⁷

Az állományban 1950. január elsején, tehát az átvétel napján, 481 fő tiszt teljesített szolgálatot, közülük 351 fő volt „régí” és 130 „új”. Tiszthelyettes 893 fő, régi 765 fő, új 128 fő. Az újjak ’45 után lettek kinevezve. Az új tisztek között sokan voltak olyanok, akik a horthysta hadseregben tiszthelyettesként szolgáltak, majd a demokratikus hadseregben kinevezték őket tisztnek. Szociális származásuk szerint általában parasztok, gyakran nincstelen földmunkások, béresek, tehát elvileg meg kellett, hogy feleljenek az új politikai irányvonal igényeinek.

A határőrség hivatásos állománya 1951. 02. 01-én, tehát 13 hónappal az átvétel követően, már másként nézett ki. Tiszt 997 fő, közülük régi 175 fő (közülük 96 fő régi tiszthelyettesből lett kinevezve tisztnek), új tiszt 822 fő.

1950. 01. 01. – 1951. 02. 01-ig eltávolítva a szervezetből:

- tiszt 218 fő, ebből régi 176 és új 42 fő;
- tiszthelyettesből eltávolítva 310 fő, ebből régi 256 fő és új 54 fő.

A megmaradt régi tisztek, összesen 175 fő beosztása a következő volt: az országos parancsnokságon osztályvezető 1 fő, osztályvezető-helyettes 3 fő, iskolaparancsnok 2 fő, beosztott tiszt 15 fő, összesen 21 fő; a csapatoknál kerületparancsnok (kerületi parancsnok, a kilenc közül) 1 fő, kerület törzsparancsnok 8 fő, kerület alosztályvezető 18 fő, zászlóaljparancsnok 9 fő, egyéb beosztásban nem vezető helyen 116 fő, összesen 154 fő.

Az 1951. februárra megmaradt régi tiszthelyettesek, 509 fő az alábbi beosztásokban dolgoztak:

- őrsparancsnok Délen 20 fő, Nyugaton 9 fő, egyéb viszonylatban 57 fő, összesen 86 fő,
- őrsparancsnok helyettes Délen 19 fő, Nyugaton 16 fő, egyéb viszonylatban 15 fő, összesen 50 fő;
- egyéb nem vezető beosztásban 373 fő.

A hivatásos állomány szociális megoszlása 1951. februárban az 1945 előtti foglalkozást figyelembe véve.⁸

A tiszti állomány:

- munkás 445 fő, nagyüzemi 284 fő, kisipari 161 fő;
- paraszt 262 fő, mezőgazdasági munkás 145 fő, szegényparaszt 116 fő;
- egyéb 290 fő, alkalmazott 114 fő, tisztviselő 3 fő, köztisztviselő 15 fő, értelmiségi 53 fő, kisiparos, kiskereskedő 4 fő, kulák, kapitalista 2 fő,
- foglalkozás nélküli, tanuló 99 fő.

A tiszthelyettes állomány szociális megoszlása:

- munkás 470 fő, nagyüzemi 201 fő, kisipari 269 fő;
- paraszt 494 fő, mezőgazdasági munkás 452 fő, szegényparaszt 34 fő, középparaszt 8 fő,

7 Uo. I. sz. melléklet.

8 Uo. II. sz. melléklet.

- egyéb 218 fő, alkalmazott 138 fő, értelmiségi 7 fő, kisiparos, kiskereskedő 11 fő, foglalkozás nélküli, iskolai tanuló 62 fő.

A tisztek pártállás szerinti megoszlása: összesen 997 tiszt, párttag 844 fő, ebből tagjelölt 44 fő, összesen 888 fő.

A tiszthelyettesek pártállás szerinti megoszlása: 1182 fő összesen, párttag 985 fő, ebből tagjelölt 83 fő, összesen 1068 fő.

Tisztek megoszlása rendfokozatok szerint: tábornok 1fő, ezredes 1fő, alezredes 8 fő, őrnagy 33fő, főtitisz összesen 43 fő; százados 91 fő, főhadnagy 122 fő, hadnagy 123 fő, alhadnagy 618 fő; százados és beosztott tiszt 954 fő. Tiszt összesen 997 fő.⁹

Tisztek katonai iskolai végzettsége:

- 3 hónapnál rövidebb tanfolyam 131 fő,
- 3–6 hónap tanfolyam 423 fő,
- 6 hónapnál hosszabb tanfolyam 211 fő,
- semmilyen katonai iskolája sincs 232 fő.

A felterjesztés lényegében keveréke egy politikai értékelésnek és a szakmai problémák felsorolásának. Mivel a politika elvárásai az elsődlegesek, a szakmai javaslatok már nem hozhatnak reális eredményt, hiszen nem mehetnek szembe a politika döntéseivel. Nézzük például a tiszthelyettes állományt ebből a szempontból. Az őrsparancsnoki és őrsparancsnok helyettesi beosztások a határvadászoknál tiszthelyettesi munkakörök voltak. Északon és Keleten a húsz fős, Nyugaton és Délen a negyven fős alegységeket minden további nélkül elvezették a tiszthelyettesek. Az ő elbocsátásuk teljesen feleslegesen hirtelen megoldhatatlan tiszthiányt teremtett, nem beszélve a szakmai színvonal eséséről. De a domináló szempont nem a hozzáértés, hanem a régiektől történő megszabadulás volt. Meggyőződésem, hogy ezek a tiszthelyettesek, megfelelő egzisztenciális körülmények között, politikailag semmilyen veszélyt sem jelentettek volna a rendszerre. Ugyanez vonatkozik a beosztott tiszti állományra.

Az alábbi mondat mutatja, hol keresik a megoldást: a szervezet „tishti és tiszthelyettesi állományának összetételében, minőségében bár van javulás, ami elsősorban a régi, horthysta, megbízhatatlan elemek eltávolításában, új fiatal munkás és dolgozó parasztkáderek beállításában mutatkozik meg”.¹⁰ Az aláhúzás a szerző jelölése. Kérdés, miért lett volna egy tiszthelyettes őrsparancsnok és tiszthelyettes helyettese megbízhatatlan mondjuk az Aggtelek határőr őrsön?

A hivatalos megítélés szerint még viszonylag sok a régi káder. 175 régi tisztből nagy számban (44 fő) vannak komoly vezető beosztásban. A régi tiszthelyettesekből sokan őrsparancsnokok, illetve helyettesek. A déli határon 77 őrsparancsnokból 20 fő, Nyugaton 34-ből 9 fő régi tiszthelyettes.

Nem kielégítő a szociális megoszlás. Csak a tisztek 44,6%-a, a tiszthelyettesek 39,8%-a munkás származású.

9 Uo. III. sz. melléklet.

10 MNL HOP XIX-B-10 9. sz. doboz 1951. II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám, „Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom káderhelyzetéről. 1951. III. 5.-én”

A képzettségi problémákat is jól látják, csak azt nem írják le világosan, hogy azt az átszervezés módja teremtette.

- A határőrségnél 232 új tisztnek semmilyen katonai iskolája nincs, a 9 kerületparancsnokból 7 új tisztnek egy éves rendőr törzstiszti iskolája van.
- A politikai tisztek többsége elvégezte a 3, 6 vagy 8 hónapos Petőfi Politikai Tisztképző Iskolát, ami persze határőrizeti jellegű felkészítést nem adott. A legmagasabb katonai képzettség 1 éves honvédségi fegyvernemi iskola. Mindössze 4 fő végzett 1 éves törzstiszti tanfolyamot.
- „Komoly hiányunk van jelenleg törzsvezetésre, magasabb parancsnoki teendők ellátására alkalmas katonailag kiképzett tisztekben.”¹¹
- Az új szervezet (állománytábla) szerint jelenleg tiszthiány a határőrségnél 416 fő. Mennyiségi és minőségi hiány van a tisztii állománynál. Az átvétel napján 481 fő tiszt volt a határvidékeseknél. Alaposan fel lett bruttósitva a szervezet, és nagy érvágás volt az elbocsátás, ha '51. márciusban lényegében ugyanannyi a hiány, mint amennyi a kezdő létszám volt '50. januárban.

Vélemény a régi káderekről „A régi tisztek és tiszthelyettesek között bár nagy a párttagok aránya, azonban többségüknek a Párthoz való viszonya formális, jórésük egyéni érdekből lépett be a Pártba.”¹² Ezzel tulajdonképpen az elbocsátást kívánja indokolni és a maradás feltételévé a nehezen megfogható politikai azonosulást teszi a jelentő.

A pótlás megoldását a rohamlépésben zajló rövid idejű képzésben látja a határőrség parancsnoka:

- 1951. áprilisban fejeződik be az első saját, 8 hónapos tisztii iskolai tanfolyam, 225 fővel,
- a HM 1950-ben 2 éves különböző fegyvernemi tisztii iskolákra hívott be a polgári életből fiatalokat, ők '52-ben végeznek, a határőrség és a Belső Karhatalom 258 főt kap,
- egyéves fegyvernemi iskolán 257 fő tanul a két szervezethez, a Petőfi Politikai Tisztképző Iskolán 100 fő végzett '51-ben, akik a határőrséghez, illetve a BK-hoz kerülnek,
- '51-ben végez még HM ezredparancsnoki tanfolyamon 12 fő, zászlóalj parancsnoki iskolán 30 fő, magasabb parancsnokin 1 fő,
- a helyzeten az javított, hogy a HM saját állományából 1950-ben átadott 253 tisztet, (ebből 91 fő politikai tiszt).
- 1950-ben a HM tisztii iskoláin végzett az oda vezényelt 300 fő.

Nyilvánvalóan nem egyszerű jelentkezőket találni, a határőrségnél rendkívül mostohák a szolgálati és életviszonyok. A határőrség a sorállomány köréből küldött tisztii képzésre katonákat. Rossz a káderek kiválasztás, írják: „1950 októberében a Dózsa Gyalogostisztii Iskolára küldött 200 fő közül 46 fő az első hónap után azzal jött vissza, hogy nem tekinti élethivatásának a katonai pályát.”

11 Uo.

12 Uo.

„A most folyó minősítés /felülvizsgálat/ befejezése után ... káderfejlesztési tervet kell készíteni.” 1951. január negyedikével az országos parancsnok a teljes tiszthelyettesi állomány minősítését rendelte el, az intézkedés nyilvánvalóan összefüggött az elbocsátásokkal. A feladatot az úgynevezett „I. fokú bizottságok” végzik.¹³

„Meg kell javítani a tiszti és tiszthelyettesi állomány szociális összetételét, a munkások arányának növelésével.” „Ez év május 1-ig a Déli és Nyugati határon minden régi tiszthelyettes őrsparancsnokot le kell váltani, helyükbe a tiszti iskolát végzett őrsparancsnokot kell kinevezni.”¹⁴

Az anyag végén kilenc pontban tesznek javaslatot a helyzet „javítására”. A már említett politikai elsődlegesség miatt ezeknek lényegében nincs szakmai pozitívuma.

Az egyik, a tiszti iskola befejezése után szerveznek tanfolyamot a tiszteknek. Amit lefordíthatunk úgy is, hogy elégtelen az iskolák határőr szakmai felkészítése, a képzést még meg kell „fejlni”.

Káder nyilvántartási rendszert szükséges készíteni, a kádermunkatársak számára egy kéthetes bentlakásos tanfolyamot kell szervezni, azaz továbbra is a személyzeti munka lenne a csodafegyver az elbocsátások leállítása helyett.

Az elbocsátott állomány pótlása

Az elbocsátások és a határőrségi állománytábla mértéktelen bővítése hirtelen jelentős hiányt támasztott a tiszthelyettesi és tiszti állomány terén. A probléma ellensúlyozására több megoldás is született.

Az ÁVH vezetője 1951. 02. 01-én kelt 09/1951. ÁVH. T. biz. 9. sz. parancsában új állománycsoportot rendszeresített „államvédelmi polgári alkalmazott” megnevezéssel, „áv. pa.” rövidítéssel.¹⁵ Tagjai a polgári státusz által megengedett munkaköröket láthattak el, nyilvánvalóan a kiszolgáló, biztosító feladatok területén. A határőrizetben ténylegesen nem játszottak szerepet.

A Honvéd Határőrség ÁVH-hoz kerülését követően, az ÁVH vezetője 037/1951. ÁVH. T. Biz. 38. sz. parancsával 1951. 07. 01. hatállyal szakmailag teljesen érthetetlen okokból megszüntette a határőrségnél a hivatásos tiszthelyettesi állománykategóriát, és helyette a „továbbszolgáló tiszthelyettesi állományt” rendszeresítették. A tiszthelyettesek jelentőségét mutatja, hogy 1956 augusztusában 847 továbbszolgáló beosztás szerepelt az állománytáblázatban. Még az ekkor gyakran másolt szovjet katonai rendszernek is ellentmondott ez a megoldás, hiszen a szovjet fegyveres erők komoly hivatásos állományú tiszthelyettesi gárdával rendelkeztek. Az 1951-es intézkedés esetleg azzal magyarázható, hogy politikai megfontolásokból kívántak megszabadulni a hivatásos tiszthelyettesektől ezen az úton, mivel a határvadász tiszthelyettesek jelentős része korábban a Horthy hadseregben szolgált.

13 MNL HOP XIX-B-10 1951. év 1. sz. doboz. II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám. Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 01. sz. parancsa. 1951. 01. 04. A tiszthelyettes állomány minősítése.

14 MNL HOP XIX-B-10 1951. év 9. sz. doboz II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám, „Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom káderhelyzetéről. 1951. III. 5.-én”

15 MNL HOP XIX-B-10 1951. év 1. sz. doboz Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 019. sz. parancsa. Államvédelmi polgári alkalmazott állománycsoport létrehozása.

Mindezek miatt a szervezet életéből, működéséből/működtetéséből hiányzott az a tartóoszlop, amely a tisztek távollétében a rendet biztosította volna, elsimítva az apró napi kérdéseket.

Csak jóval később, 1957. 05. 20-án tesz javaslatot a határőrség parancsnoka a belügyminiszternek egy hivatásos tiszthelyettesi állomány újlagos rendszeresítésére, akkor is alapvetően az ilyen állománykategória fontosságának hangsúlyozása mellett a honvédség hasonló kezdeményezésére hivatkozva.¹⁶ A határőrségre ebben az időben jellemző oda-vissza szervezés minden téren megmutatkozott, nem csak a személyzeti munkában, mérhetetlen károkat okozva. (Aknamező telepítése 1949, felszedése 1956; Jugoszlávia a főirány 1950, Ausztria a főirány 1953; határővezet bevezetése 1951, határővezet megszüntetése 1956; hároméves sorkatonai szolgálat bevezetése 1950; 27 hónapos sorkatonai szolgálat elrendelése 1956.)

A megoldás következő változata a sorállomány igénybevétele tiszthelyettesi munkakörök ellátására. Ebben az időben a kötelező sorkatonai szolgálat már három év, egészen 1956 végéig, amikor a határőrség átáll a 27 hónapos szolgálatra. A bevonulás elvileg november hónapban volt és egyidőben három egymást követő korosztály teljesített szolgálatot. A legtehetségesebbeket az alapkiképzést követően a saját határőr tiszthelyettesi iskolára küldték Főtra (Zrínyi Miklós Tiszthelyettes Iskola). Ennek elvégzését követően általában szakaszvezetőnek, tizedesnek avatva kerültek be a határőrségi vérkeringésbe, tiszthelyettesi munkakörökbe (ellentmondás, hogy a szakaszvezetői rendfokozat tisztési rendfokozat, de viselői tiszthelyettesi feladatokat láttak el). Ez a felkészített katona viszont csak jó két évet dolgozott, majd leszerelt és visszatért a civil életbe. Nem válhatott olyan meghatározó személlyé, mint egy 10–15 évet szolgált hivatásos tiszthelyettes, annak ellenére, hogy becsületesen helyt álltak a gyakran igen nehéz körülmények között. Az iskolán általában egyszerre 400 fő tanult és a végzőskor ennyi munkakört lehetett betölteni. Ebből az állománycsoportból igyekeztek toborozni a továbbszolgáló kategóriába.

1951-ben a sor tiszthelyettes képzés, (tiszthelyettes tanfolyam) Főton 1951. 03. 12-től – 10. 14-ig tartott, és 426 fő végzett.¹⁷ A hét hónapos viszonylag hosszú idő színvonalas felkészítést tett lehetővé. (A végzetek rendfokozati megoszlása a kibocsátáskor: államvédelmi sor őrmester 21 fő, szakaszvezető 35 fő, tizedes 366 fő, őrzető 4 fő.)

A legfontosabb kérdés természetesen a tiszt állomány kiegészítése, pótlása lett. Az első időszakban a sorállományt és a meglévő tiszthelyettesi gárdát tekintették a leoptimalisabb forrásnak, vélhetőleg a meglévő határőrizeti tapasztalataik miatt. A rövidített idejű tiszt tanfolyam erre a célra tökéletesen alkalmasnak tűnt.

Az 1951. májusban megjelent országos parancsnoki parancs¹⁸ felvétel hirdetett tiszt tanfolyamon induló tanulmányokra. Hivatásos vagy továbbszolgáló tiszthelyettesek jelentkezhettek, csak azok, akik 1945 után végeztek tiszthelyettesi vagy

16 MNL HOP XIX-B-10 1957. év 23. sz. doboz VII/1. tárgykör, 49. folyószám. „Javaslat a hivatásos tiszthelyettesi állomány létrehozására”. 1957. 05. 20.

17 NL HOP XIX-B-10 1951. év 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 090. sz. parancsa. 1951. 10. 13. Tiszthelyettes képzés befejezése.

18 MNL HOP XIX-B-10 1951. év 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 038. sz. parancsa. 1951. 05. 09. Tisztképző tanfolyam indítása.

őrsparancsnoki tanfolyamot. A már tiszti iskolát vagy tiszti tanfolyamot végzetteket kizárták a jelentkezés lehetőségéből.

A meghirdetett feltételek, a pontok tartalmi sorrendje egybecseng a politikai elképzelésekkel. A szakmai alkalmasság a negyedik helyen szerepel:

1. politikailag felétlen megbízható legyen,
2. párttag, tagjelölt vagy DISZ tag,
3. szociális származása munkás vagy paraszt,
4. szakmai és fizikai rátermettség,
5. legalább hat elemi iskolai végzettség,
6. „KA” alkalmassági fok.

Decemberben már a tanfolyamon végzett tisztek avatása és elosztása történt.¹⁹ A 41 főből a túlnyomó többség alhadnagyi rendfokozattal került állományba. A képzést befejezettek névsorában szereplők közül egyesek 1956–57-ben már kerületparancsnoki, országos parancsnokság törzsfőnöki, illetve osztályvezetői beosztást töltöttek be, hihetetlenül gyors karrierrel.

A honvédségi tiszti iskolát végzettek is fontos forrásai lettek a pótlásnak. Szeptemberben intézkedtek az újonnan érkezők elosztására.²⁰

Összesen 270 fő vonult be a tiszti iskolák elvégzését követően z alábbiak szerint:

- Honvéd Dózsa Gyalogos Tisztképző Iskola 169 fő.
- Tűzértiszti Iskola 6 fő.
- Híradó Tiszti Iskola 24 fő.
- Hadtáp Tiszti Iskola 70 fő.

Ennél az évfolyamnál eredetileg minden résztvevőt a határőrség legénységi állományából toborozták és vezényelték az iskolára.

A hivatásos állomány stabilizálása

Az előzőleg bemutatott viszonyokat megismerve felmerül a kérdés, mennyire sikerült a határőrségnek egy új hivatásos állományt kialakítani és azt stabilizálni? A személyzeti munka területén a következő válságidőszaknak az 1956–1957-es évek bizonyultak. Az ekkor történtek vizsgálata egy másik publikáció kereteit töltené ki, így csak az 1956. októberig terjedő időszakot értékelem.

1958 végén valamilyen számomra ismeretlen okból a határőrség parancsnokságán visszamenőleg elemezték az 1950–1956 októbere előtti személyi mozgást, csak a tiszti állományra vonatkozóan. Az összegzésről egy rendkívül értékes, több következtetés levonására alkalmas anyag született.²¹ A parancsnokság fejrészét viselő, két példányos dokumentum 42 oldalon 814 nevet szerepeltet azokról, akik a határőrségnél hivatásos tisztként szolgáltak, és még az októberi események előtt leszereltek,

19 MNL HOP XIX-B-10 1951. év 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 0124. sz. parancsa. 1951. 12. 19. Tiszti továbbképző és tiszti tanfolyam befejezése.

20 MNL HOP XIX-B-10 1951. év 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 080. sz. parancsa. 1951. 09. 17. Tiszti iskolát végzettek fogadása.

21 MNL HOP XIX-B-10 11. sz. doboz 1958 év II/1-9. tárgykör 17. folyószám. „Névjegyzék az 1956 október 23-a előtt leszerelt tisztokról.” 1958. 10. 18.

az akkor történtek döntésüket nem befolyásolták. A nevek mellett szerepel a távozás éve és oka. A távozás jelzései: elbocsátás, fegyelmi út, létszámcsökkentés, saját kérésre.

1950–1956 között saját kérelemre 25 fő szerelt le. Fegyelmi úton jelzéssel 61 fő szerepel a listán.

Leszereltek évek szerint (814 név):

- 1950, 8 fő, nyilván nem teljes az adat.
- 1951, 88 fő.
- 1952, 126 fő.
- 1953, 96 fő.
- 1954, 241 fő (121 fő létszámcsökkentéssel).
- 1955, 96 fő.
- 1956, 159 fő. (52 fő létszámcsökkentéssel).

Összesen 814 fő szerepel a listán. Az 1950-es év a nagy „tisztoztatás” éve, a megadott nyolc fő csak úgy lehet igaz, amennyiben valamilyen különleges ok miatt hagyta el a szervezetet. A már többször idézett jelentés ’50. január és ’51. február között 218 fő tiszt eltávolítását tartalmazza, akiket az ’58-as névjegyzék nem említ. Ennyivel is növekszik a határórségtől kikerült tisztek száma.

Több kérdést is kiemelhetünk az előzőekből:

- Hat év alatt a hivatásos tiszti állomány jó 80–90%-a több hullámban távozott, ez nyilvánvalóan a pótlásuk szempontjából rendkívüli erőfeszítéseket kívánt, illetve mutatja, a későbbiekben egzisztenciálisan sem tudták megtartani az embereket.
- A korábbi túlméretezett határórségi fejlesztést, akárcsak a honvédségnél, leépítés követte. A lista szerint 1954-ben novemberben 121 fő (öt nap alatt), és 1956. januárban 52 fő (három nap alatt) szerelt le létszámcsökkentés miatt.
- Az 1956. januári leszerelések mutatják, hogy a határórség és a BM vezetése a jövőt illetően (októberi robbanás) semmiféle sejtéssel sem rendelkezett. Ellenkező esetben ragaszkodnak a létszámhoz, és felkészülnek egy amúgy sokat emlegetett belbiztonsági válsághelyzet kezelésére.

A leszereltek között van 27 fő százados, ez akkor igen magas rendfokozat volt, zászlóaljparancsnokok, alosztályvezetők. Tíz fő őrnagy, ami a kerületparancsnoki, országos parancsnokság osztályvezetői szint. Érdeemes megnézni az eltávozók beosztását:

- őrsparancsnok 112 fő,
- politikai tiszt, többnyire őrs vagy század politikai helyettes 148 fő,
- zászlóaljparancsnok 17 fő,
- forgalomellenőrző pont parancsnok 15 fő,
- századparancsnok 12 fő.

Záró gondolatok

A határórség 1950. évi ÁVH alá rendelése egy egyre inkább szélsőséges irányba csúszó országos politika része volt. Szakmailag is olyan viszonyok alakultak ki, amelyeket nehéznek vagy lehetetlennek bizonyult teljesíteni. Határsávot és határövezetet állítottak fel; kiépült a műszaki zár az aknamezővel; jelentős létszámnövelést és

szervezeti fejlesztést hajtottak végre; Jugoszlávia, a jugoszláv államhatár lett a határőrizet főiránya; a sorkatonai szolgálat idejét három évre növelték. Az előjárói követelmény a déli és nyugati államhatár hézagmentes lezárása lett, amelyet azonban objektív okokból semmiképpen sem lehetett teljesíteni. Mindezek a hivatásos állományra rendkívüli terhet róttak.

Az egyik legsúlyosabb intézkedés a Honvéd Határőrségnél szolgálatot ellátó hivatásos állomány többnyire vélt okok miatti eltávolítása lett. A kiesők pótlása, többnyire gyenge felkészültségű, rosszul kiképzett újonnan felvett kezdőkkel tovább rontotta a határőrizet hatékonyságát. A következő években sem sikerült stabilizálni az állományt, magas volt a szervezetet elhagyók száma. A személyzeti munkát nehezítette a folytonos átszervezés, a szervezet 1950–1951-es felduzzasztása és az 1954-es és 1956-os leépítés.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Deák József 2015. A Belügyi Szemle és az ideológiai háború a helsinki konferenciáig 1953–1975. In Bencsik Péter, Boda József, Deák József, et. al. (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Gáspár László 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság.
- Deák József 2016. A rendészettudomány kialakulása és gondozásának nemzetbiztonsági, határőrizeti példái a Belügyi Szemlében a rendszerváltásig. *Nemzetbiztonsági Szemle* (online) 4. (4): 43–75.
- Fórizs Sándor 2015. A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945–1950). *Magyar Rendészet* XV. (6): 89–102.
- Fórizs Sándor 2017. A határőrség megszervezése és működése, 1945–1956. In Pósnán László, Veszprémy László, Boda József, Isaszegi János. (szerk.): *Őrök, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határavadászok a középkortól napjainkig*. 555–608. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 9. sz. doboz II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám. „Jelentés a Határőrség és Belső Karhatalom káderhelyzetéről. 1951 III. 5.-én”.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 1. sz. doboz II/2, II/3, II/5, II/6, II/9 tárgykör 1. folyószám. Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 01. sz. parancsa. 1950. 01. 04. A tiszthelyettes állomány minősítése.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 1. sz. doboz Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 019. sz. parancsa. Államvédelmi polgári alkalmazott állománycsoport létrehozása.
- MNL HOP XIX-B-10 1957. év, 23. sz. doboz VII/1. tárgykör, 49. folyószám. „Javaslat a hivatásos tiszthelyettesi állomány létrehozására”. 1957. 05. 20.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 090. sz. parancsa. 1951. 10. 13. Tiszthelyettes képzés befejezése.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 038. sz. parancsa. 1951. 05. 09. Tisztképző tanfolyam indítása.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 0124. sz. parancsa. 1951. 12. 19. Tiszti továbbképző és tiszti tanfolyam befejezése.
- MNL HOP XIX-B-10 1951. év, 1. sz. doboz, Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokának 080. sz. parancsa. 1951.09.17. Tiszti iskolát végzettek fogadása.
- MNL HOP XIX-B-10 1958 év, 11. sz. doboz I/1-9. tárgykör 17. folyószám. „Névjegyzék az 1956 október 23-a előtt leszerelt tisztokról.” 1958. 10. 18.